

PRAG MON AMOUR

Efe Korkut KURT

“...Nedir herhangi bir kenti güzel yapan şey? Konu kentler olduğu zaman bu soruya verilecek cevabın biçimsel bir estetik mesele olarak yüzeysel ele alınışının yetmeyeceği açıktır...”

“Anatomi kaderdir”
Sigmund Freud

“Coğrafya kaderdir”
A. Hamdi Tanpınar

Prag çok güzel. Göz kamaştırıcı, büyüleyen hatta sarımsı bir güzellik. İnsanı kapsayan, alıp götüren, içinde bulunduğunuz her anı ve hareketi farklı bir imgelemele süsleyen bir şehir. Bu şehirde bir şeyler var. Gezip gördüğümüz, her köşesi korunmuş biblo gibi duran harika tarihi Avrupa kentlerinden farklı bir şeyler var burada. Evet tereddüt yaratıyor bu derece iddialı bir yaklaşım aklımıza Avrupa coğrafyasının Rönesans’dan günümüze aydınlanmanın merkezleri olmuş o harika kentler gelince.

Düneye kadar Doğu Bloğu’nun küçük bir üyesi olan Çekoslovakya’nın Dünyanın gözünden epey kaçmış başkentiydi ve tarih boyunca da Viyana’nın gölgesinden hiç kurtulamamıştı. Blok’un yıkılmasıyla birlikte Prag’ın da bütün kullanılabilir potansiyelleri ile keşfedilmesi fazla zaman almadı ve 1989’da yeni siyasi kimliği ile AB yolcusu Çek Cumhuriyeti’nin başkenti olan Prag’ın tarihi kent merkezi 1992’de UNESCO listesinde koruma altına alındı. Evet, burada bir güzellik var ve herkes bunun gereğince farkına varmış. Prag’ın bu “çok çekici” tarihi kent merkezi de zaten pırl pırl olmuş 1989’dan günümüze. Tüm kentsel peyzaj yenilenmiş, tarihi sivil yapıların tamamı bakım veya restorasyon görmüş. Prag’ın gözlere hitap etmesi açısından Batı Avrupalı albenili rakiplerinden bir

eksiği kalmamış ve elbette bu kadar çalışma boşuna değil, Avrupa ve Dünya turizminin en gözde merkezlerinden bir tanesi artık Prag.

*And clenching your fist for the ones like us
who were oppressed by the figures of beauty*
Leonard Cohen, Chelsea Hotel No:2

Peki, nedir Prag’ı bu denli güzel yapan, bu derece çekici kılan, diğerlerinden ayıran. Buna daha genel bir soruyla başlayalım: Nedir herhangi bir kenti güzel yapan şey? Konu kentler olduğu zaman bu soruya verilecek cevabın biçimsel bir estetik mesele olarak yüzeysel ele alınışının yetmeyeceği açıktır. Hatta bir kenti nesnel düzeyde güzellik tartışına koymak belki de sonu gelebilecek ve yeterince tanımlanabilecek bir şey bile değildir. İşte bu yüzden konuyu fizik-mekânın görsel/algısal boyutlarında daraltarak ele alabiliriz. Bu noktada bize bir kenti güzel bulduran şeyin semiyolojik (görüngübilimsel) nedenlerle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda Barthes’in meşhur; “*şehir bir söylemdir; bu söylem de gerçekten bir dildir: şehir sakinleriyle konuşur; biz, içinde bulunduğumuz kenti konuşuruz; bunu da orada yaşayarak, orada dolaşarak, ona bakarak yaparız.*” (Barthes, R, 1999, s.210) önermesi gerçekten açıklayıcıdır. Prag’ın göstergelelerinin temelini oluşturan bu kente ait tüm tarihsel, siyasi, sosyal ve kültürel boyutları ortaya koymak ve yorumlamak, algılayıcıları üzerindeki bu estetik etkiyi açığa vurmakta bazı açılımlara şans verecektir.

Öncelikle kentin tanımını Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan biçimiyle kabul ederek ele almakta fayda var. Böylece tarihi bir

kent olan Prag'ın güzelliğini Avrupa'da ve Dünya'daki korunmuş tarihi dokusu ile bu değeri kazanan kimi diğer yerleşimlerden ayırarak değerlendirebiliriz ve Prag'ın modern anlamdaki kentsel değişkenler ile güzelliğinin nedenleri olabilecek unsurları arayabiliriz. Evet, her şeyden önce Prag akıllı almaz derecede güzel bir tarihi kent merkezine sahiptir ve bu tarihi doku Ortaçağ'dan günümüze kademeli olarak korunarak gelişmiş ve birbirine eklenmiştir. 16. yüzyıldan kalma Hradcany Şatosu'ndan başlayarak Vltava Nehrine doğru açılan Küçük Şehir (Mala Strana) oradan üzerindeki farklı zamanlarda yapılmış heykelleri ile Karlovi Köprüsü üzerinden bağlanan Eski Şehir (Stare Mesto) ve buraya eklenen (Eski) Yahudi Mahallesi (Josefov) ve Yeni Şehir (Nove Mesto). Tüm bu tarihi kent merkezini oluşturan geniş bölge Gotik, Barok, Rokoko, Klasik, Yeniklasik ve Modern dönemlere özgü iki bin'e yakın yapı ve anıt ile en ağır başlı ifadelerle bile söylemek gerekirse tutarlı, özgün ve doku sürekliliğinin olduğu bir kentsel ortam yaratmaktadır. Ve yine şanslı Prag Dünya Savaşları'ndan -fiziksel olarak- en ufak bir yara almadan kurtulabilmiş şehirlerdendir. İşte bu noktada Derek Sayer'in ortaya koyduğu çok can alıcı bir noktayı vurgulayarak Prag'ın tarihi dokusunun özelliklerinden öteye geçen, başta vurguladığım, kentin modernite bağlamındaki tanımı açısından bir kapı aralayabiliriz. "Mimari bir cevher olarak Prag'ın ünü (Fran-

sız sürrealist André Breton'un deyişiyle "eski Avrupa'nın büyüül metropolisi") böyle bakıldığında aslında bir kompliman değil eleştiriydi. Bu Barok harikalar, 20. yüzyılda da ayakta kalarak, sadece Prag'ın tarihsel hareketin bulunduğu yere göre ne denli marjinal kaldığını onaylamaya yaramıştır." (Sayer,D, 1997) Görüldüğü gibi Ortaçağ ve Yeniçağ'ın bu çok kıymetli görsel imajı, kente ait tanımımızın içini doldurmakta son derece yetersiz, hatta olumsuz belirtilere gebe. İşte bu noktada şunu ortaya koymak gerekir ki, o dönemde de salt bir müze-kentmişçesine yorumlanmış olan Prag'ın bunu hak ettiğini söylemek son derece yanlış olacaktır. 14. yüzyıldan başlayarak Avrupa'nın ortasındaki bu şehir, Batı devletler sisteminin (ki bu sistemin yerleşmesinin nedeni olarak Prag'lı din adamı Jan Hus'ın yakılması sonrası ortaya çıkan 30 Yıl savaşları gösterilir) önemli bir rol sahibi, Aydınlanma'nın tüm kültürel etkilerine maruz kalmış bir merkez ve de en önemlisi 19. yüzyıl sonrasında kentin hızla büyümesine ve gelişmesine neden olan sanayileşme ve demiryollarının yapımı ile belirgin bir sermaye girdisinin olduğu gerçek bir kenttir. İşte Avrupa'nın göbeğindeki bu kent (Vienna'dan daha Batı'da ve daha Kuzey'de yer almaktadır) Modern Avrupa tarihinde haksız bir şekilde kenara itilmiş ve periferide (çevrede) addedilmiştir. Oysa bu batı merkezci (eurocentric) bakış açısı -Dünya'da İstanbul dahil birçok kent ve ülkeyi en hafif tabiri ile bu dar ve yüzeysel kimlik tanımlamalarına hapsetmiştir- garipsenebilecek ölçüde Batı'nın bu derece merkezinde olan bir kente de aynı şekilde yansıtılmıştır. Bunda kentin Çek unsurlarının yaklaşık üç yüz yıl Alman-Avusturyalı dilsel ve dinsel hegemonyası altında kalmış olmasının, sonrasında da ancak 20. Yüzyılda ki ulusal bağımsızlık süreciyle tüm Dünya'daki benzerleri gibi bir ulusal kimlik inşası sürecinde taşralıların dili haline gelmiş olan Çekçe'nin ve Çek kimliğinin yeniden oluşturulabilmesinin etkileri vardır. Tabii daha da önemlisi İkinci Dünya savaşı sonrası Sosyalist kimliği ile Doğu Blok'una mensup bir ülke olması. Oysa Batı'nın o dev propaganda aygıtı tarafından totaliter rejimler altında ezildikleri söylenen bu Demir Perde ülkeleri içinde bir ülke "Güler yüzlü Sosyalizm"e adımlar atmış, 1968'de Prag Baharı denilen olaylarda Sovyetlerin tankları Çek gençler tarafından engellenmeye çalışılmıştı. Sayer'in (1997) benim Prag'ın kentsel güzelliğinin altındaki tarihsel neden katmanları olarak gördüğüm bu süreçleri Modern Avrupa'nın kültür örüntülerinin en üst noktası olarak ele alıyor olması çok açıklayıcıdır: "Prag'ın bir iktidar merkezi olmaması dolayısıyla modern Avrupa tarihinde ve kısmen de Avrupa modernitesinin tecrübesinde/tecrübelerinde ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu sanıyorum. Oradan, belirli şeyleri Londra ya da Paris'ten görebileceğimizden daha açık bir şekilde görebiliriz. Bir iktidar merkezi değil, daha çok onun oynacağı olduğu halde (ya da olduğu için), Prag tarihsel bir tecrübe merkezi olarak tanımlanabilir." Evet, Prag Modern Avrupa tarihinin içeriğini oluşturan hemen tüm siyasi ve kültürel süreçleri belki en derininden değil ama tüm çeşitleri ile yaşama fırsatı bulmuştur. Dinsel olarak Katolik-Protestan-Slav kültürleri (Müslümanlığın da bu mozaığe katılmasına ramak kalmıştı) siyasi olarak devrimler, ulusal diriliş, faşizm, demokrasi, komünizm, etnik temizlik, güler yüzlü sosyalizm, bölünme, vs.)

Tüm bu çok katmanlı etkilerin Avrupa'nın bu küçük ve kenara itilmiş ülkesinin sempatik şehrinin kültür dokusunu çok lezzetli bir karışım haline getirdiğinin söylenebileceği görüşündeyim.

Çek yazar Milan Kundera (2006) büyük uluslar ve küçük uluslar edebiyat düşüncesi bağlamında ele alarak bu etkilerin nasıl yaratıcı bir tepkiyle/üsluba dönüşebildiğini vurgulamaktadır: "Küçük ulusları büyüklerden ayıran nüfuslarının sayısı değil; daha derin bir şey: Varoluşları onlar için kuşkuya yer bırakmayan bir kesinlik değil, her zaman için bir sorun, bir tartışma konusu, bir risk; tarihe onları aşan, onları kaile almayan, hatta onları fark etmeyen güce karşı savunma halindeler..."

Prag. İnsanlar gibi dinlerden de geçilmiyor.

Franz Kafka

İşte tam bu noktada adı Prag'la simgeleşmiş bir isim çok şeyler anlatacaktır: Franz Kafka. Modern edebiyatın ve düşüncenin en üst düzeylerini temsil eden bu yazar, Prag'a ait tüm bu çok katmanlı kültür örüntülerinin en azından bir kısmını kendi öznel kimliğinde tek başına taşımaktaydı. 19. Yüzyıl Avrupa'sında burjuva bir ailede, taşralı Çek proletaryasından gelip zengin bir tüccar konumuna yükselmiş bir baba ile zengin ve aydın bir Alman Yahudi'si annenin çocuğuydu. Prag'da o dönemde öncelikli olarak Çekçe konuşulduğu halde Almanca yazan bir yazarlar grubunun içinde bulundu ve Almanca yazdı. (Bu yüzden kimi kaynaklarda Alman asıllı yazar diye geçmektedir) Ölümünden sonra yayımlanmış romanları ve yazıları modern burjuva toplumunu, kendi karşıtına dönüşmüş modern rasyonalizmi, gündelik hayatımızda bizi kenetlemiş olan mikro iktidar ilişkilerini, insanın benliğini yok etmeye kurgulanmış soğuk kurumları, hayatımızı kâbusa dönüştüren mekânları, devlet bürokrasinin tahakkümcü ve yabancılaştırıcı yapısını anlatır. Bütün bu anlatıları (örnek olarak Weber'in bürokrasiyi çağdaş devletin en önemli unsuru olarak ele aldığını hatırlayalım) Prag'ın Kafka'nın yaşadığı dönemde tüm bu içeriğe sahip bir kent olduğunun göstergeleri. Kafka gibi bir yazarı üretebilen bir kent. Bu kültürel, siyasal, dinsel, ekonomik ve sosyal tüm etkilerin temellendirdiği Prag'ın mimari dokusunun Kafka gibi bir yazarın üretim sürecinde doğrudan etkilerinin olduğunu da ayrıca hatırlamakta fayda var. Mesela "Şato" ve "Dava"yı Eski Şehir'den etkilenecek kalem alan yazarın "Şato"daki esin kaynaklarından birinin bir ara oturduğu apartmanın karşısında görünen Katolik Aziz Nikolas Kilisesi olduğu söylenir. Ve tabii çalışmalarının bir kısmını bir süre yaşadığı Prag Kalesinde kalan Altın Sokak'taki (Golden Lane) o küçük evinde yazdığı ve buradan etkilendiği bilinmektedir.

Kim etmez, iyi bir ün için, bir kez -kendini feda?-

Friedrich Nietzsche

Prag'ı ürettiği ve kendisini yeniden üreten modern Dünya kültürüne mal olmuş birçok yazarıyla, sanatçısıyla, düşünce ve bilim adamlarıyla, yüzyıllar içinde Avrupa kültür akışlarının ortasında yer alışı ve bunun tüm etkilerini taşıması ile siyasal olarak Avrupa'nın merkezi iktidar alanlarının dışında küçük ve mütevazı siyasal kimliğinin ürettiği avantajları ve bu etkilerin yarattığı toplumsal deneyim çeşitliliği sayesinde ortaya çıkan bu kentsel birikimi ile bir estetik durum olarak ele aldık. Böylesi bir estetik durum küreselleşen Dünya'mızda elbette gereğince değerlendirilecek ve bu küresel ekonomik etkinliğin bir parçası haline getirilecekti. Bu açıdan küreselleşmenin önündeki tüm engeller gibi Doğu Blok'u da çöktürülürken, Prag'da kendi kadife devrimi sonrasında kapılarını tüm Dünya müşterilerine açtı. Bugün bu 1,2 milyon nüfuslu şehrin gününbirlik turistler ile yılda 40-50 milyon turist ağırladığı söylenmektedir.

Evet, turizm Dünya için yeni sayılabilecek bir etkinlik (ilk büyük seyahat acentesi 1840'lardan başlar) ve "modern toplumdaki toplumsal pratiğin ayrı ve düzenli alanları olarak çalışma ve boş zamanın nasıl örgütlendiğine ilişkin bir tezahürdür." (Urry, J, 1999, s.181) Örgütlü kapitalizmin modern öznesi zamanın satın alınabilirliği ve seyahatin demokratikleşmesi (ucuzlaması-kolaylaşması) sonucu kitleler halinde seyahat edebilir hale gelirken, turizm de kültür endüstrilerinin en önemli ayağı haline gelmiştir. Bu seyahat pratiklerinin elbette modern toplumlar ve kişiler adına yapıcı birçok yönü bulunmaktadır. Farklı kültürleri, yapıları tanımak, bilgi ve görgü edinmek, yeni ufuklar kazanmak gibi. Fakat kitlesele turizmin kendi içinde birçok çıkmazı ve tüketmek için yöneldiği alanlar üzerinde ciddi tahribatları bulunmaktadır. Mishan'ın (1969, s.142) dediği gibi: "Birkaç kişinin özgürlük içinde keyfini çıkartabileceği şeyi, kalabalık mutlaka kendisi için tahrip eder" Yani büyük kitlelere sunulmuş olan geniş kesimlerdeki bu artı-değerin kültür endüstrilerince yeniden küresel ekonomik etkinliğe dahil edilme süreci, kendi içinde ulaştığı yerin tüketim değerini doğru orantılı olarak düşürmektedir. Bu değer düşüşü turizmin kent üzerindeki büyük dönüştürücü etkisiyle en üst seviyesine çıkar. Şehrin en güzel yerleri artık turist yığınlarına görsel meta, sosyal mekânı ise bu yığınlara hizmet veren kimliksiz ticaret ile işlevlendirilmiştir. İronik bir biçimde turist yığınlarınınca dönüşen sosyal/fizik mekân, artık turistlerinde sevmediği yapay ve rahatsızlık veren yerler haline gelmektedir.

Bu bağlamda kentin yukarıda ortaya koyduğumuz tüm algısal güzelliği turist için birer tek bakışlık görsel öğeye (ve fotoğrafa) indirgenerek tüketilir. Urry'nin (1999,s.190) "turist bakışı" dediği şey kentin sosyal mekânlarını ve bu mekânların anlamını zaten dışlayan bir duruma işaret etmektedir. "Her şeyden önce bakış görseldir, gerçekte yarım saniye sürebilir ve sağlanan diğer hizmetler, bakışın yakalanması demek olan temel tüketim sürecine göre bir anlamda ikincil planda kalır." (Urry, J, 1999,s.187)

Bugün Prag'ın özellikle merkezi alanları bu yozlaşmadan ağır düzeyde zarar görmüş ve ciddi anlamda kimlik kaybına uğramıştır. Ülke sözde özgürlüğüne kavuştuktan sonra AB'ye giriş süreci içinde çeşitli fonlar ve turizm endüstrisinin kaynakları ile

palazlanıp, fizik mekânları cicili hale getirilirken, kentin sosyal mekânı çökmüş, kent parçalı bir yapıya kavuşmuş ve kente ait tüm kültür öğeleri ucuz reklâm metaları haline getirilmiştir. Gelen turistler Kafka'nın romanlarının ilk birkaç satırından ötesini okumamışlardır ama Kafe Kafka'da birer kahve içip kentin her tarafını sarmış turistik hediyelik eşya dükkânlarından Kafka basıklı fincanlardan mutlaka alırlar. Kent merkezinde Prag'a ait gerçek/özgün sosyal etkinlikler büyük ölçüde kentin farklı bölgelerine kaymış, ortada lokanta /dükkân işletmecisi ve çalışanları dışında pek Çek vatandaşı kalmamış durumdadır. Böylece Prag Avrupa başta olmak üzere Dünya vatandaşlarının hizmetine sokulup temizlenirken, bundan mutlu olması gereken Çek Cumhuriyeti vatandaşlarına kendi şehirlerini pek kullanamadan sadece hizmet etme işlevi düşmüştür.

Prag'ı bir bakışlık görsel metaya çeviren bu modern-turist öznenin, Urry'ye göre örgütsüz kapitalizm süreci içinde her şeyin bir imaja dönüştürülüp, toplumsal yaşamın tüm alanlarının estetize edildiği post modern durumla birlikte sonu gelmiştir artık. Urry'ye (1999, s.204) göre "kültürel alanların yüceliği giderek azalır" ve her şey kolayca ulaşılabilir ve eş değerde imgeler olarak Baudrillard'ın simülakrumlarına dönüşür. Herhalde "google earth"ün birkaç sonraki sürümünde Prag'a hiç gitmeden bilgisayarlarımızda gerçeğinin tıpkısını yerimizden hiç kalkmadan "mouse"umuza tıklayarak gezebileceğiz ve bu da gerçeğini gezmekten daha bile cazip olacak. Bu noktada Prag'ı turist yığınlarının bir bakışlık seyahatlerinin mi yoksa post modern simülasyonun imgelerinin mi nesnesi yapmak daha tercih edilmelidir bilemiyorum. Fakat bu konuda Zizek'in Lacancı kuramdan yola çıkarak imgesel/sanal olana getirdiği yorumunu konuyla paralellliği açısından irdelemeden edemeyeceğim. Zizek (2006, s.46) Lacancı bakış açısıyla baktığımızda "sanal" yada "siber" seks diye tanımlanan ve bunun gerçek seksin canavarca çarpıtılması olarak yorumlanarak yerilmesinin pek anlamlı olmadığını, gerçek seksin zaten fantazmik yansıtılmamızın bir dayanağı olarak yaşandığını söyleyerek, sanallığın sadece bu fantazmik yapıyı görür kıldığını savunmaktadır. Bu açıdan şu soruyu sormadan edemiyorum: Prag'ın yarım saniyelik bir turist bakışı ile yerinde gezilmesindenense -turist yığınlarının ulaştıkları yerlerdeki güzelliği devalüe ettiklerini de göz önünde bulundurursak- bir ekranda seyredilmesi daha hayırlı olmayacak mı?

Kaynakça

- SAYER, D, (1997), "Modern Avrupa Tarihinde Bir Çıkış Noktası Olarak Prag", Neden Avrupa Tarihi?, İletişim Yayınları, İstanbul
- URRY, J, (1999), Mekânları Tüketmek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- ZIZEK, S, (2006), Kırılğan Temas, Metis Yayınları, İstanbul
- MISHAN,E, (1969), The Costs of Economic Growth, Harmondsworth: Penguin
- KAFKA,F, (1994), Taşrada Düşün Hazırlıkları, Cem Yayınevi, İstanbul
- BARTHES, R, (1999), Göstergebilimsel Serüven, YKY, İstanbul
- ÖZGÜR, A, T, "Prag: Palyaçonun gözyaşlarında hüznün ve neşenin tutkusu..."
- (<http://www.derja.com>)
- TUNÇ,A, (29.10.2006) "Büyük edebiyat, büyük ulus", Radikal 2
- KUNDERA, M, (2006), Perde, Can Yayınları, İstanbul

Efe Korkut KURT